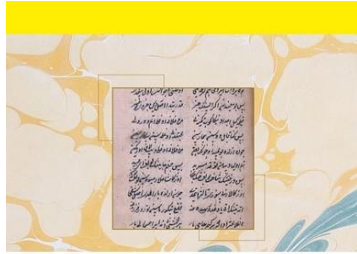

MEBDE-Yİ NÛR, MEŞREB (BABA RAHÎM)

Sadi Gedik (2017). *Mebde-yi Nûr, Meşreb (Baba Rahîm)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. 1402 s. ISBN: 978-975-16-3272-2

Hakan ÖZDEMİR*

Gazi Türkiyat, Bahar 2019/24: 229-232

ışk bir ilmî ki bî-şekk ü hilâf
nâmıdım elbette titrer kûh-ı Kâf
34/6
ışk her ser-çeşmeni bahrî kılur
hahlasa bir katreni nehrî kılur
35/55
(Meşreb Baba Rahîm)

Türk dili, tarihsel olarak iç içe geçmiş halkalardan oluşmaktadır. Bu halkalardan biri de Çağatay Türkçesidir. Çağatay Türkçesi, Karahanlı ve Harezmi-Altınordu devrinden sonraki dönemi kapsar. Bu tarihî Türk lehçesi, 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar Orta Asya Türklerince yazı dili olarak kullanılmıştır. Ali Şir Nevâî ile klasik devrine giren Çağatay Türkçesi, Orta Asya Türklerinin lingua francası olmuştur.

Sadi Gedik tarafından hazırlanan Çağatay Türkçesinin Klasik sonrası dönemi eserlerinden olan *Mebde-yi Nûr, Meşreb (Baba Rahîm)*, 1402 sayfa, karton kapaklı olarak Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır.

Klasik sonrası dönem Çağatay şairi olan Meşreb Baba Rahîm (1640-1711) Nemengan'da doğmuş, eğitimini Kaşgar'da Hidayetullah İnan Âfak Hoca tekkesinde almış, hayatının büyük bir kısmını Türkistan'da Kalenderî-Melâmî gezgin bir derviş olarak geçirmiştir. 1711 yılında Belh valisi Mahmut Katagan'ın emri ile idam edilmiştir. Kabri Afganistan'ın Kunduz şehrindedir. Meşreb'in mutasavvıf bir şair olarak yazdığı eserlerden biri de *Mebde-yi Nûr Mesnevîsi*'dir.

Mebde-yi Nûr dini-tasavvufî, didaktik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserin en dikkat çekici özelliklerinden birisi Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Mesnevî-yi Mânevî'sinden ilham alarak yazmış olmasıdır. Eserde Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, hknozdemir67@gmail.com.

kırk iki Farsça beyit bulunmaktadır. Gedik, eserin bir çeşit bu beyitlerin şerhi gibi görünmesiyle beraber beyitlerdeki duygu ve düşüncelerin çok ötesine geçilerek hikâye ve gazellerle telif bir eser niteliği kazandığını belirtir. Eser üç ana bölümden ve bu bölümlerin ihtiva ettiği kısımlardan oluşmaktadır.

Gedik, *Ön Sözde* Türk dilinin gelişimi ve Çağatay Türkçesi üzerinde kısaca durmuş, çalışmasını oluşturan başlıklar hakkında bilgi vermiştir. Daha sonra metin ve dizini oluştururken uyulan esasları okuyuculara veya araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla on altı maddede sıralamıştır.

Çalışma *Giriş* bölümünün yanı sıra üç bölümden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Meşreb Baba Rahîm ve *Mebde-yi Nûr* ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. *Birinci Bölüm* inceleme bölümüdür. İnceleme bölümünde eserim yazım özellikleri, dil özellikleri ile tertibi ve muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. *İkinci Bölüm*, metin bölümüdür. Bu bölümde transkripsiyonlu metin iki nüshanın karşılaştırılmasıyla oluşturulmuştur. *Üçüncü Bölüm* ise dizin ve sözlük bölümüdür.

Giriş bölümü, üç alt başlıktan oluşmuştur. İlk başlıkta Çağatay Türkçesi ve dönemleri hakkında bilgi verilmiştir. Çağatay Türkçesi üzerine görüş bildiren kişiler belirtildikten sonra literatürde genel kabul gören Janos Eckman'ın Çağatay Türkçesi tasnifi verilmiştir.

İkinci başlıkta Meşreb Baba Rahîm'in hayatı, tasavvuf anlayışı, şairliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Gedik, Meşreb Baba Rahîm hakkındaki bilgilere Türkiye'deki kaynaklarda bulunmaması nedeniyle Özbekistan'da yapılan çalışmalardan ulaştığını belirtir. Bu nedenle eser, Türkiye'deki araştırmacılar için önemli bir kaynak eser niteliği kazanmıştır.

Üçüncü başlıkta *Mebde-yi Nûr* eseri hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin müellifi hakkındaki tartışmalara değinilmiş, müellifinin Meşreb Baba Rahîm olduğu ortaya konulmuştur. Eserle ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ve nüshaları hakkında bilgiler verilmiştir.

Yazarın tespitine göre *Mebde-yi Nûr*'un Türkiye'de İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi ve TBMM Kütüphanesinde Soysalhoğlu Koleksiyonunda iki taş basma ve Konya Koyunoğlu Kütüphanesinde bir el yazma olmak üzere üç nüshası bulunmaktadır. Yazar, çalışmasında bu üç nüshayı kullandığını belirtir. Ayrıca Hacı İsmetullah Abdullah'tan edinilen bilgiye de yer vererek eserin Özbekistan Fenler Akademiyası Şarkşünaslık bölümünde yirmi sekiz nüshasının olduğu belirtilir.

Mebde-yi Nûr ile ilgili daha önce çalışma yapan Hacı İsmetullah Abdullah, G. Niyazov, K. Ahmedov, İsmail Güleç, Nadirhan Hasan gibi araştırmacıların çalışmalarına değinilmiştir. Sadi Gedik'in de *Mebde-yi Nûr* üzerine yapılmış iki makalesi vardır.

Birinci Bölüm, İnceleme bölümünden oluşmaktadır. *Mebde-yi Nûr*'un yazım özellikleri incelenmiş, bu incelemede eserin ana nüshası olan Taşkent nüshası esas alınmıştır. Yazım özellikleri maddeler hâlinde verildikten sonra eserin dil özellikleri incelenmiştir. Gedik, bu bölümde genel bir gramer çalışması yapmaktan ziyade metne has dikkat çeken dil özelliklerini vermeyi tercih etmiştir. *Mebde-yi Nûr*'un dilinin Çağatay Türkçesi olduğu fakat 17. ve 18. yüzyıllarda Çağatay metinlerinde ağız özelliklerinin yazı diline girmeye başlamasıyla farklı yapılarla karşılaştığı belirtilmektedir.

Mebde-yi Nûr'un en dikkat çeken birkaç dil özelliği şöyledir: İlgi eki olarak daha çok -nI, istek birinci çokluk şahıs eki -AlUK eki kullanılmış. Farsça kurallarla yapılmış izafet terkinin içinde Türkçe kurallarla yapılmış kelime grubu bulunmasına dair örnekler görülmektedir: *üy süpürğin fikr-i cân birmaknı kıl* 192/14 "Ev süpür! Can verme fikrini kıl!".-DUr bildirme ekinin -DU şeklinde "r"nin düşmüş biçimiyle karşılaşılması: *gevher imanındı sayyadındı nefis / kılmağın tehir celladındı nefis* 90/33 ve bol- fiilinin yanında "l"nin düşmüş biçimi bo- "olmak" fiiliyle karşılaşılmaktadır: *ey balam bargın Hudâ yâring bosun/ rûh-ı peygam-ber meded-kâring bosun.* 131/10.

Sonraki bölümde ise eserin tertibi ve muhtevası hakkında bilgiler yer alır. Eser, 7909 beyitten oluşmaktadır. *Mebde-yi Nûr*, Mevlana'nın Mesnevi'si ile aynı vezinde ve ona benzer bir tarzda yazılmıştır. Meşreb, mesnevisini üç bölüm hâlinde yazmıştır. Bölümlerin içinde kısımlar bulunmaktadır. Her kısmın başında Mesnevî'den Farsça bir beyit bulunur ve o beytin etrafında hikâye ve gazeller oluşturulur. Buna göre birinci bölümde yirmi iki kısım, ikinci bölümde on yedi kısım ve üçüncü bölümde dört kısım bulunmaktadır.

İkinci Bölüm, Metin bölümünden oluşmaktadır. Bu bölümde transkripsiyonlu metin yer almaktadır. *Mebde-yi Nûr*'un 1898 Taşkent taş basma nüshası esas alınarak ve yazma nüshayla karşılaştırma yapılarak metin oluşturulmuş, diğer taş basma nüsha ise yardımcı nüsha olarak kullanılmıştır. Nüshalar arasındaki farklı yazımlar dipnotlar ile belirtilmiştir. Böylece eserin nüshaları arasındaki farklar okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Üçüncü Bölüm, Dizin-Sözlük bölümünden oluşmaktadır. Eserdeki kelimeler alfabetik sırayla oluşturulmuş, madde başlarının açıklamaları verilmiştir. Arapça ve Farsça madde başları parantez konularak (A), (F) biçiminde belirtilmiş, Türkçe madde başları ayrıca belirtilmemiştir. Kişi adları (k.a), özel adlar (öz.a) kavim adları (kv.a) biçiminde belirtilmiştir.

Gedik, *Sonuç* kısmında genel bir değerlendirme yapmış ve kitabın sonunda *Mebde-yi Nûr*'a ait tıpkıbasım örneklerini koymuştur.

Çağatay Türkçesi, beş asırlık bir dönemi kapsamı nedeniyle oldukça fazla eseri ihtiva eder. Fakat *Mebde-yi Nûr*'un Çağatay Türkçesinin son dönem eseri olması, bu dönemde yerel ağız özelliklerinin de dile yansması bu esere ayrı bir önem

kazandırmaktadır. Sadi Gedik, neşrettiği bu hacimli çalışma ile Çağatay Türkçesine ait önemli bir eseri literatüre kazandırmıştır. Bu değerli çalışma, özellikle Çağatay Türkçesi ve edebiyatı ile ilgili çalışmak isteyenler ile yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin başvuracağı kaynak kitap olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Gedik, Sadi (2017), *Mebde-yi Nûr, Meşreb (Baba Rahîm)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.